

Körösi Mihály

A mezőberényi német közösség megpróbáltatásai: a „málenkij robot”

Mezőberény

Mezőberény Közép-Békésben, a Budapest Békéscsaba közötti 120-as vasútvonal, valamint a 44-es és 47-es főútvonal kereszteződésében, a Kettős-Körös bal partja közelében fekvő település, jó mezőgazdasági adottsággal rendelkező határral. A 14. század közepén már létező jobbágyfalut a tizenöt éves háború során a török és magyar seregek egyaránt pusztították, teljes pusztulását 1596-ban tatár seregek okozták.¹ Csak 1723-tól éledt újjá, vált folyamatosan lakottá a település, elsősorban báró Harruckern János György telepítő munkájának eredményeként. Elsőként Felső-Magyarországról, a mai Közép-Szlovákia területéről származó evangélikus szlovákok telepedtek meg Mezőberényben a földesúr nyújtotta kedvező feltételek mellett. A szintén evangélikus vallású németek többsége 1725-től, a Német-római Birodalom nyugati részeiről, a Rajna vidékéről (Svábföld, Württemberg, Hessen) érkezett.² Végül 1731-ben református magyarokkal gyarapodott a település lakossága, akik főként a Tiszántúl védettebb részeiről költöztek ide (vissza). Berény a 18. század közepére kifejezetten protestáns, ugyanakkor „kétvallású” (evangélikus, református), de háromajkú (szlovák, német, magyar) jobbágyfaluvá vált. A folyamatosan kiépülő belterületen az egyes nemzetiségek viszonylag elkülönülten foglaltak szállást. Északon a Tótvég, a település közepén a Németvég, míg a déli részen a Magyarvég helyezkedett el. Határok, „*gátak*” választották el a különböző ajkú berényieket egymástól. Ezek az elválasztó utcák, ha nem is áthághatatlan, de mégis határvonalat jelentettek a másik népcsoporthoz tartozó lakosok számára a 20. század elejéig-közepéig.

A Mezőberényben élő németek és szlovákok 19. század végétől kezdődő asszimilációja a két világháború közötti évtizedekben felgyorsult. A folyamat a németek körében volt erősebb. 1941-re a korábban több mint három és fél ezres helyi német közösségnek már több mint fele magyar anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát. A kb. öt és fél ezres szlovák gyökerű népesség tagjai közül megközelítőleg 3200-an vállalták szlovák anyanyelvüket, míg szlovák nemzetiségűnek jóval kevesebben mondták magukat. Az ő esetükben az anyanyelv nagyobb megtartóerővel bírt, mint a berényi németeknél.³

Számos Kárpát-medencei településhez hasonlóan, a településen belüli elkülönülés ellenére, Mezőberényben is megvalósult a különböző ajkú és vallású emberek békés együttélése, amit legfeljebb csak alkalmanként zavartak meg a történelmi viharok okozta vagy a lakosság etnikai sokféleségéből adódó súrlódások. Az újratelepülés óta háromnyelvű község gazdaságilag, társadalmilag sokat fejlődött, rétegződött, ezért Mezőberényt 19. század második felétől a mezővárosok közé sorolja a történeti-néprajzi szakirodalom. A mezővárosok jellemzői közé tartozik a nagykiterjedésű (tízezer hektár fölötti) határ és a települést körülvevő tanyavilág, aminek szerves kapcsolata megmaradt a belterülettel.⁴ A tanyavilágban nem történt meg a nemzetiségek földrajzi elkülönülése, bár néhány határrészben jellemzően egy-egy nemzetiség túlsúlya volt megfigyelhető. Vértes Jánosné a „málenkij robot” egyik elszenvedője a Kereki határrészben lakó vegyes lakosság

¹ SZABÓ Ferenc (szerk.) 1973. Mezőberény története I-II. Mezőberény Nagyközség Tanácsának Kiadása Szabó F. Mb. t. 88.o.

² Szabó F. Mb. t. 98-100. o.

³ KUGLER József: 2015. Berényiek voltak, berényiek lettek, a II. világháború utáni migrációs változások (németek kitelepítése, magyar-csehszlovák lakosságcsere) emlékezete, Mezőberényi Helytörténeti és Tájvédelmi Egyesület, Kugler J. IN Erdei Ferenc 1939. Magyar város akadémiai Kiadó, Budapest, (1974. hasonmás kiadás) 13. o.

⁴ Kugler J. 18. o.

együttéléséről így beszélt: „*Mi kerekiek vagyunk, mink nem veszünk, de nem is volt sose veszés, úgy összetartott a Kerekibe való nép.*”⁵ Talán éppen ez a tanyákon való egymásra utaltság, a település vezetésében való arányos részvétel, a közösen megoldandó feladatok segítettek a nemzetiségek békés együttélését Mezőberényben. A kisebbségek magyar társadalomba való tagolódását segítette, hogy a nem nemzetiségi alapon szerveződő az országos pártok helyi csoportjaiban együtt tevékenykedtek a különböző nemzetiséghez tartozó lakosok. A Kisgazdapárt országos újjászervezésében, az 1930-as Békési program kidolgozásában mindhárom nemzetiség képviselői részt vettek, ahogyan az SZDP támogatói, tagjai között is német és szlovák iparosok is helyet kaptak.⁶

A mezőberényi némettség helyzete a 2. világháború küszöbétől 1948-ig

"A magyarok és a németek egy-egy, a szlovákok pedig két városrészt ültek meg. A fajták nyelvüket, s jellegüket mindmáig megőrizték, de ennek ellenére évszázados békében éltek s a hatalmi kérdésekben is bölcsen kiegyeztek. Két magyar, két német, három szlovák esküdt szorgoskodni a község házában, a lakosság számára szerint." Féja Géza a továbbiakban a mezőberényi némettség körében terjedő nemzeti szocializmus eszméinek veszélyeire hívta fel a figyelmet.⁷ A harmincas évek végén, a negyvenes évek elején fogalmazták meg a nemzeti kisebbségek egyre markánsabban kulturális és politikai igényeiket. 1940. augusztus 30-án nemcsak az Észak-Erdélyt és Székelyföldet olasz és német döntőbíráskodással Magyarországhoz csatoló második bécsi döntés született meg, hanem az ún. magyar-német népcsoportegyezményt is aláírták a Belvedere-kastélyban⁸. Az 1940-es bécsi egyezmény értelmében a Volksbund vált a hazai némettség egyetlen, a magyar kormány által elismert legitim szervezetévé: az egyesület teljes szervezkedési szabadságot kapott, beleértve a nemzetiszocialista ideológia széleskörű terjesztését is.

A bécsi népcsoport egyezményhez kapcsolódóan 1940. december 8-án alakult meg a Volksbund mezőberényi szervezete, ebben és a tiszántúli csoportok kialakításában is jelentős szerepet vállalt N. Schultz József, aki Németországból "hozta" a nemzetiszocialista eszmét. Tevékenységének eredményeként jelentősen megerősödött a Volksbund mezőberényi szervezete.⁹ A némettség megosztottá vált az 1942-ben létrejött Hűséggel a Hazához Mozgalom létrejöttével. A mozgalom tagjai a magyar haza szerepét hangsúlyozták.¹⁰ A Hűség mozgalom tagsága megközelítette a kétezer főt¹¹, míg a Volksbund taglétszámát többféle számadat az ötszáz - ezer fő közöttit valószínűsíti. Német nyelvű óvodát, iskolát működtettek, tagokat toboroztak az SS-be (elmondások szerint gyakran kényszerből), egyre nagyobb befolyásra tettek szert a település életében, míg a többi párt működését különböző intézkedések korlátozták illetve tiltották. Mezőberény németsege két mozgalom közt megosztottan vagy éppen egyikhez sem csatlakozva élte végig a háborúba lépés és a háború okozta szenvedések időszakát.

A világháború utolsó hónapjaiban, illetve a béke első éveiben azután egyként sújtotta a mezőberényi németseget: a Szovjetunióba való deportálás, a teljes vagy részleges vagyonelkobzás, a Németország különböző megszállási övezeteibe történő kitelepítés. A „büntetés” típusa és mértéke családonként ugyan lehetett eltérő, de legalább egy-egy elemét szinte senki sem kerülhette el.

⁵ **KÖRÖSI** Mihály: 2016. „Mit vétettem?” Mezőberényiek málenkij roboton, Mezőberény Város Önkormányzata Interjú Vértés Jánosnéval, Körösi M. 94. o.

⁶ Kugler J. 17. o.

⁷ **FÉJA** Géza: 1937. Viharsarok, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, (1980. hasonmás kiadás) Féja G. 1937. 144-145. o.

⁸ Múlt-kor történelmi magazin, A Hitlerjugend árnyékában 2012. március 21. https://mult-kor.hu/20120321_a_hitlerjugend_arnyekaban (Volksbund der Deutschen in Ungarn, VDU, Magyarországi Németek Népi Szövetsége.)

⁹ Kugler J. 17. o.

¹⁰ Kugler J. 17. o.

¹¹ A Mezőberényi Hűségmozgalom törzskönyve MNL BéML X.3.

Az első megtorló intézkedés, a deportálás jóvátételi munkára a Szovjetunióba 1945 január 3-án kezdődött Mezőberényben. 1945 január végére, február elejére már a marhavagonokba kényszerített "málenkij robotosok" megérkeztek a munkatáborokba. Így sem az Ideiglenes Kormány (Erdei Ferenc fellépése megkésett, eredménytelen maradt,¹²) sem a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK), mely az 1945. január 20-án aláírt magyar fegyverszüneti egyezmény szerint (is) a kormányt "felügyelte", érdemi intézkedéseket az elszállítottak ügyében nem tett. Az 1945 júliusában elkezdődött potsdami konferencián a szövetséges hatalmak pedig írásban is rögzítették a kollektív bűnösség elvét. E dátumokat megelőzően azonban már nem csak a deportálásokat hajtották végre, de a kitelepítések is elkezdődtek. 1946 májusában mintegy 490 berényi polgárt telepítettek ki Németország amerikai megszállási övezetébe, Stuttgart környékére. Nemegyszer megtörtént, hogy a német család tagjainak egyik része a Szovjetunióban volt kényszermunkán, míg a másik részét ugyanezen idő alatt kitelepítették Németországba, hogy a hadifogságban lévő, vagy éppen a néppellenes bűncselekményért elítélt börtönben ülő családtagot már ne is említsük. A mezőberényi német közösség számbeli veszteségét emelte a Vörös Hadsereg elöl elmenekült német családok száma (Volksbund-tagok, SS-ben szolgáltak, mintegy 400 fő¹³), akiknek többsége már nem is tért vissza szülőfalujába. Mintegy másfél százra teszik azon berényi németek számát is, akik a hadifogságból vagy a kényszermunkából nem tértek vissza Mezőberénybe illetve Magyarországra. Időközben elkezdődött és folyt a vagyonekborzás. Erről Soós Istvánné, akinek családja soha nem a föld megmunkálásából élt, így beszélt: „1948. tavaszán elvették (a házat), jött a papír, hogy kipakolni a házból, mert a vagonban itt vannak a Szlovákiából kidobott magyarok és ugye nagy ház volt. Hagytak egy tanyát hét hold földdel. Azt mondja apukám, mi lesz velünk, hogy dolgozzuk meg a földet, teljes idegösszeroppanást kapott, olyan lett, mint egy kétéves gyerek, nem tudta a nevünket, semmit, és azért 1948-tól 1954-ig élt. Tehát anyukámmal maradtunk, kimentünk a tanyára, ahol soha nem laktunk, hét hold földet (műveltünk) két gyerekkel, mert akkor már Éva 4 éves volt, apukám meg kétéves, így kínlódtunk. Akkor jött a tsz, nem léptünk be, valahol Csárdaszállás alatt tanya nélkül kaptuk (8-10 km-re Mezőberénytől földet), akkor költöztünk nagyapámékhöz és utána ideköltöztünk, oda, össze-vissza. Nem lehet kimondani, hogy milyen világ volt, pláne így akinek több vagyona volt, mert ugye onnan is a vagyonosokat dobták ki.”¹⁴

A "málenkij robot"

A saját eszme- és társadalmi rendszerük kizárólagosságát hirdető, totális diktatúrák hatalomra jutásukat követően, mint a nemzeti szocialista Németország és a kommunista Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, nemcsak az ellenséges haderővel szemben készültek fegyveres fellépésre, hanem már a háborút megelőzően, majd avval egy időben, saját és más országok polgári lakosai ellen is.

A Szovjetunió nyugati határainak kiterjesztésével, a balti államok bekebelezésével nagyszámú hadifogoly, valamint egyéb, ellenségesnek nevezett elem került szovjet fennhatóság alá, ezért 1939. szeptemberében elrendelték a Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatóságának felállítását. Az 1944 júliusában elkészült jelentés 5 millió fogoly (hadifogoly és civil) tízéves kényszermunkáját irányozta elő, melynek eredményeként a gazdaság 35-45 milliárd dollár nyereséget termelne.¹⁵

¹² BOGNÁR Zsolt: 2009. DR. BOGNÁR Zsolt (szerk.) 2009. Malenkij robot, "Egyetlen bűnünk a származásunk volt", Német és magyar polgári lakosok deportálása "malenkij robot"-ra a Sztálini légerekbe 1944/45-1955, (Válogatás az ECA által támogatott 2008/2009 során végzett kutatások dolgozatok, interjúk anyagából. Kiadó: Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs. Bognár Z. 58.o.

¹³ Kugler J. 23. o.

¹⁴ Körösi M. in: Hegedüs V. Interjú 166. o.

¹⁵ STARK Tamás: 2002. Magyarok szovjet kényszermunkatáborokban. Stark T. Magyarok szovjet kényszermunkatáborokban. In: Kortárs, 2002. 2-3.sz. 69-81.pp.

A megvalósítás érdekében Sztálin már 1943 novemberében a teheráni konferencián kijelentette a szövetségeseknek, hogy néhány évig mintegy 4 millió német munkáját szándékozik felhasználni az újjáépítési munkálatokban.¹⁶ A hallgatólagos jóváhagyást követően az 1945. február 4–11-i jaltai konferencián pedig meg is kapta Churchill és Roosevelttel¹⁷ hozzájárulását a németek Szovjetunióban végzendő jóvátételi jellegű, újjáépítő munkára való felhasználásához. A Szovjetunió azonban már jóval korábban alkalmazta a kollektív büntetés egyik formáját, a származási alapon történő deportálást Magyarországon is, 1944 végétől kezdődően. Így aztán az önmagát felszabadítónak aposztrofáló, a Vörös Hadsereg által elfoglalt, „felszabadított” területeken százezrek és milliók számára nem a béke, a szabadság, hanem a szülőföldjükről való elűzetés és elhurcolás, a kényszermunka, a rabság, a megalázottság időszaka következett. Weigert Mihály így emlékezett: *„Mikor az oroszok, 1944 október 6-án bejöttek Mezőberénybe, édesapám nem volt itthon, csak édesanyám, húgom meg én. A katonák minden ellenállás nélkül, szépen keresztül vonultak (a településen). Mi tovább végeztük a dolgunkat, betakarítottuk a termést, közben hazajött édesapám, úgy gondoltuk, hogy most már nyugodtan élünk, minden megtorlás nélkül. Úgyhogy már nem számoltunk semmi ilyenre, hogy valaha sor kerül arra, hogy minket valami is érhet.”*¹⁸

A megszálló szovjet katonai hatóságok 1944. december 22-e előtt is, és azt követően is igénybe vették a mezőberényi lakosságot különböző munkák elvégzésére: főzés, takarítás a kórházban. Például szállítás lovas fogatokkal, akár több napra is, ilyen volt a rekvirált lovak elhajtása Debrecenbe, onnan gyalog haza, kerülve a hadifoglyokra vadászó orosz csapatokat, stb. Ezeket a kötelező munkákat a "kistanács" által összeállított összeírások, kimutatások alapján végeztették el a helyiekkel, nemzetiségi megkülönböztetés nélkül. Nem a megszálló erők parancsára, hanem magyar központi döntés végrehajtásaként 1945 januárjában helyi határozat született 96 fő fasiszta egyén őrizetbe vételéről, állandó közmunkára, őket a településen és annak határában dolgoztatták.¹⁹ Az 1944. december 22-i, 0066. számú szovjet hadparancs „az összes német származású munkaképes személyeknek a mozgósítását” rendelte el, férfiaknál 17-45, nőknél 18-30 éves korig. Mozdósításuk „a közvetlen mögöttesterületen végzendő közmunkák” teljesítésére szólt. A Mezőberényt 1944. október 6-án megszálló „szovjet katonai hatóságok 1944. decemberében rendeltek el népszámlálást ismeretlen céllal, az általuk átadott nyomtatvány alapján a származást is fel kellett tüntetni. Ezután kiírták a munkaszolgálatra igénybe veendőket, a férfiakat 16,5 éves kortól 45,5 éves korig, a nőket 17,5 éves kortól 30,5 éves korig.”²⁰ - olvashatjuk a „kistanács” 1945. január 10-i jegyzőkönyvében. Az 1945. január 3-ától a munkára mozgósított mezőberényi németek 15 napra elegendő élelemmel, s poggyásszal indultak a kijelölt gyülekező helyre, a ma is szállodaként funkcionáló épületbe és az Egészségügyi Központ helyén álló un. Buncsák v. Bartolf-iskolába. A településen több mint félszáz személyt jelöltek ki a jóvátételi munkára, igénybevételük helyére, időtartamára egyáltalán nem tértek ki, arról különböző híresztelések terjedtek el. *„Valami két heti munkáról beszéltek.”* - modja Brebovszky Gyuláné. Bujdosó Ádám erre így emlékezik: *„Még azt is mondták, hogy a Szovjetunióknak megyünk segíteni, ebből gondoltuk, hogy Oroszországba visznek minket fegyverrel, nem pedig önként, hisz kijelentették, aki nem megy, annak hozzátartozóját viszik.”*²¹

¹⁶ Bognár Z. 12. o.

¹⁷ VARGA Éva Mária: 2009 Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica Varga É. M. 116. o.

¹⁸ Körösi M. in: Hegedűs V. interjúja Weigert Mihállyal 180. o.

¹⁹ MNL BÉML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. közgyűlési jegyzőkönyvei 1945

²⁰ Szabó F. szerk. 1973. I/ 398-399. o.

²¹ Körösi M. interjú Bujdosó Ádámmal 90. o.

A kiválasztott mezőberényi férfiakat, nőket, köztük 21 fő köröstarcsait a település több épületében helyezték el. A *Szállóda* emeletén 102 főt, míg a *Buncsák v. Bartolf-iskolába* 68²² főt tartottak fogva a fennmaradt kézzel írt listák szerint, a valós szám azonban ezt jóval meghaladta. Ugyanígy listák készültek Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. január 5-i rendeletének megfelelően azokról, akik német származásúak voltak és annak is vallották magukat (121 fő²³). Azokról, akik német származásúak ugyan, de soha semmilyen német mozgalomban részt nem vettek (319 fő). Listák készültek az apai ágon németekről (36 fő), az anyai ágon németekről (18 fő), a sem apai, sem anyai ágon nem németekről, akik egyrésze önként követte férjét, feleségét (15 fő²⁴). Lista készült a 49/1945. ikt. sz. BM Rendelet alapján a mentesítettekéről, aki száma 31 fő volt, közülük 13 főt mégis elvitték. A korhatáron aluliak száma 44 főt, míg az azon felülieket száma 9 főt tett ki a felvettek listája szerint.²⁵

Az első csoportot 1945 január 6-án zárt²⁶ teherautókkal vitték el Gyulára, útközben néhány békési deportáltat is felvettek. 9-én pedig az utolsó jóvátételi munkára kötelezettek szállították el pártállásra, múltbeli cselekedetekre való tekintet nélkül. A falu megsíratta kényszermunkára ítélt polgárait s nem csak a sajátjait. A gyomaiak egyik csoportját Mezőberényen keresztül gyalogoltatták és lovas kocsin vitték Gyulára. „*Majdnem minden kiskapuban síró férfiakat, nőket láttunk, akiknek gyermekeiket, hozzátartozóikat már az előző napokban elhurcolták, akikkel Gyulán találkoztunk is. A kapukban várakozók közül sokan csaltak, hogy lépjek belül a kapun, ők elrejtenek, ne sajnáljam azt a kb. 20 kg-os csomagot, ami a kocsin volt. Én nem mertem bemenni, mert a nővérem a kocsin ült bepólyálva, hogy ne fájzon. Félttem, ha én megszökök, agyonlövik a nővéremet vagy a szüleimet.*” - emlékezett vissza a gyomai Muth Ádám. Előfordult, hogy egy családból többeket, 3-4 főt is rabszolgasorsra kényszerítettek: apát, fiát, leányát; férjet és feleséget, kisgyermekes anyát, apát, akik gyermekeiket kényszerűségükben rokonokra hagyták. „*Mindenkinek volt valakije, családtagja, rokona. Én egyedül voltam. És aki mellettem volt szomszédom: Nyeste Mihályné, akit két kicsi gyerekétől szakítottak el. Vajon ki maradhatott otthon helyette?*” - emlékezett Puskás Lászlóné (Nyesténé később került fel a listára. A kézzel írt papíron látszik a kihúzás, és az utólagos beírás.²⁷). A település lakói gyűjtés útján élelmiszerral, ruhával, pénzzel próbáltak segíteni a rászoruló deportáltakon. Különböző visszaélések is előfordultak az emlékezők szerint, amikor pálinkával, más egyébbel lehetett elkerülni a deportálást, vagy éppen emberi gyarlóság juttatott embereket a kényszermunkások sorsára. „*... menjen csak Oroszországba, nem fog az magának megártani! Ott legalább megtanulja a demokratikus és szociális irányban való nevelés fortélyait*” - szavakkal küldték "málenkij robotra" az egyébként korhatár feletti tanítót, aki a mezőberényi Hűség Mozgalom egyik vezetője volt. A deportáltak közül 163 fő volt a Hűség Mozgalom, 4 fő a nyilas párt, 17 fő a Volksbund²⁸ tagja, 365 fő pedig nem volt se pártnak se semmilyen mozgalomnak tagja.²⁹

A berényiek egy részét Gyulán, más részüket Eleken vagonírozták be, ahová gyalogmenetben vitték a kiválasztottakat.³⁰ A házaspárok, testvérek többnyire egybe csomagoltak, gyakran megesett, hogy elválasztották őket egymástól, megfosztva ezzel egyikőjüket az élelmétől, ruhaneműitől, ágyneműitől. Számukra az amúgy is sok kínszenvedést jelentő utazás a marhavagonokban, a hideg télben, fagyban, napokig víz nélkül, különösen nagy megpróbáltatást jelentett. „*mi, az unokanővéremmel elkezdünk*

²² Mb. OPSKK Könyvtár

²³ A különböző számadatok különböző listák adatai. Gyakran nem egyeznek. Az is előfordult, hogy valaki listára került mégsem vitték el, illetve fel sem került a listára mégis elvitték.

²⁴ MNL BÉML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. közgyűlési jegyzőkönyvei 1944.

²⁵ MNL BÉML V. 326. Mezőberény nagyközség ir. közgyűlési jegyzőkönyvei 1944.

²⁶ Egy visszaemlékező szerint amerikai gyártmányú teherautókkal szállították őket Gyulára

²⁷ Mb. OPSKK Könyvtár

²⁸ Más adatok szerint 26 fő volt a Volksbund tagja közül deportálva jóvátételi munkára

²⁹ A deportáltak számáról, párt és egyéb hovatartozásáról különböző adatok állnak rendelkezésre.

³⁰ A mezőberényiek közül általában férfiakat jelöltek ki, ők Krivojrogba kerültek. Ez felveti annak lehetőségét, hogy már Gyulán szétválogatták az embereket különböző munkavégzés szerinti táborokba.

szaladni a kocsik mellett, hogy megtanáljuk őket (apját, bátyját). De hát ők már sehol se voltak. Őket lekapcsolták.”³¹ Többhetes utazás után érkeztek meg a Donyec-medence különböző, de mindenütt szögesdróttal, őrtornyokkal körülvett munkatáborába, ahova az őrség is büntetésből került, de gyakran a körülöttük élők is száműzöttek voltak, s életmódjuk sem különbözött sokban a más országokból deportáltakétól. A szerencsésebbek kőépületbe, a kevésbé szerencsések meg széljárta épületekbe kerültek, ahol az épületek szigeteléséről maguknak kellett gondoskodniuk, ha nem akartak megfagyni.

A berényiek (megközelítő adatok szerint 213 nő, 359 férfi), Novosahti (kb. 230 fő), Sahti (kb. 170 fő) és Krivojrog (kb.129 fő)³² települések közelében fekvő munkatáborokba került. Fasiszta németként regisztrálták őket, magyar nemzetiséget nem lehetett az űrlapokba beírni, mert ilyen rubrika nem szerepelt elmondások szerint. Úgy is bántak velük az első időkben. Az erősebbeket szénbányában dolgoztatták, a krivojrogiakat vasbányában, itt 15-20%-ra teszi a halálozási arányt az egyik túlélő. Egy másik, szénbányában robotoló visszaemlékező elmondta, hogy a már felhagyott szénbányában a meghagyott tartóoszlopokat termelték ki a 60-120 centiméter átmérőjű vajatokban. „Az állandó éjjeli műszakban az 50-60 cm magas vajatban 80-90 métert mászva lapátot, bányáslámpát a kézben tartva leginkább a térdizületek szenvedtek, gyakori volt a bányászok körében a térdizületek és csontok megbetegedése.”³³ A munkanap addig tartott, míg a norma nem teljesült. Három műszakban dolgoztak, egy pihenő nappal, amikor a körletükben irtották a poloskákat, tetveket, foltozták, varrták a ruhájukat, ásták a latrinákat, temették a halottakat. Gyógyszer, orvos nem volt. Novosahtiban egy berényi fogtechnikus volt a legképzettebb "orvos", a gyulai orvos a kifelé vezető úton meghalt. Gyakori betegség volt a tífusz, a "vízbetegség", a fagyás, a különböző sérülések.

Kórházba ritkán vitték el a beteget, egyik túlélőt zsebkéssel műtöttek meg a táborban érzéstelenítés nélkül, de gyakori volt a "kelések szuronnal való megszüntetése" is. „Egy jóindulatú puskás őr gyakran segített ezeken a betegeken, amikor is bicskájával 3-4 cm hosszú vágást csinált a térden, így eltávolíthatott a felgyülemlett genny. A megoldás - akár a fertőzés miatti vérmérgezés, akár mert a bőr gyorsabban gyógyult, mint az alatta lévő sérült terület és így újra kezdődött a dagadás - gyakran halálhoz vezetett. A bányászok majd 50 %-a szenvedett ilyen betegségben.”³⁴ A betegeket általában kolhozba küldték mezőgazdasági munkára - feljavulni. Ott könnyebben jutottak hozzá a rendes élelemhez. Néhány, már munkára nem fogható beteget hazaengedtek, ők hoztak híreket, mert a levelezés is gyakran akadályokba ütközött.

A hazai élelmiszer gyorsan elfogyott, az első év közepén, végén már mindenki éhezett. A "menü" állandó volt: burizs, savanyú uborkaleves, nap mint nap, néha egy-egy szem krumpli-, vagy haldarabbal. „, sokszor, hogy legalább legyen ingyen ennivaló, füveket, salátaszerű növényeket szedtünk, ezt főztük spenót gyanánt. Megismertük az ehető növényeket. Hús nem volt, a szegény oroszoknak is vigyázni kellett, hogy a kutyája, vagy a macskája ne tévedjen a tábor területére, mert azt a foglyok megették.”³⁵ Minden visszaemlékező említette a konyhai élelmiszerlopásokat, így az amúgy is kevés adag felére, harmadára csökkent, mire megkapták a deportáltak. A sületlen, szinte ehetetlen, lisztet alig látott kenyeret csak megpirítva lehetett fogyasztani, jól megsózva, arra sokat inni. Ideig-óráig jóllakottságot érzett az ember, ezután jött a vízbetegség, amely gyakran halállal végződött. A temetések: A rabok által ácsolt koporsóba vagy éppen koporsó nélkül temettek, különösen télen gyakran több halottat egy sírba fektettek. A sírok a fagy miatt, illetve a magasan fekvő palaréteg miatt nem voltak kellő mélységig kihantolva. A temetésen jó esetben csak a közvetlen hozzátartozó lehetett

³¹ Körösi M. Tóth Antalné interjú 109. o.

³² KÖHLER Julia: 2007. Album Azokról, Akik 1945-1949-ig jóvátételi munkán szenvedtek Mezőberényből, magánkiadás Mezőberény Köhler J. számadatai alapján

³³ Körösi M. Vermes Zoltán interjú 104. o.

³⁴ Körösi M. Vermes Zoltán interjú 104. o.

³⁵ Körösi M. Vermes Zoltán Interjú 104. o.

jelen, ha éppen nem dolgozott. Az elhantolást az éppen pihenőben lévőknek kellett elvégezniük. Szertartásról szó sem lehetett.

A legrosszabb azonban az állandó honvágy volt, meg a szintén állandó hitegetés a hazatérés időpontjával kapcsolatban. A kimerítő 10-12 órás munka, a folyamatos éhezés, az áldatlan körülmények, az állandó kiszolgáltatottság (pl.: órákig tartó sorakozók a 30-35 fokos hidegben meleg ruha, lábbeli nélkül stb.), a megaláztatás (értelmetlen munkavégeztetés, élelem, meleg ruha elvétele, ütlegek, stb.) hamar megtörte az ilyen körülményekhez nem szokott embereket. *„Gyengék voltunk nagyon, mikor a sorakozón álltunk, oszt fúj a szél, ahogy ellökött, nem bírtam felállni, hanem felállítottak”.*³⁶

1947. júliusa hozta meg a szabadulást a mezőberényiek nagy része számára. A nagypolitika (választások) segítette a kisemberek hazatérését vagy a közbenjárás? Elmondások szerint Puskin szovjet nagykövet Mezőberényben járt vadászaton Szabó Árpád kiscgazda miniszter meghívására, s ekkor eszközölte ki a volt iskolaigazgató a berényi deportáltak hazaengedését. A visszaemlékezők úgy tudják, a nagykövet kapott egy listát, akik azon szerepeltek hazajöhetnek korábban, azaz 1947 július 29-én, a többiek pedig csak később.

A kollektív bűnösség, a kollektív büntetés elvének alkalmazásának mezőberényi "eredményeként" a deportálás sorsára jutott: 26 fő, akit a Volksbundban végzett tevékenységéért deportáltak. 121 fő, aki német nemzetiségűnek vallotta magát. 319 fő, akik német származásúak voltak ugyan, de soha semminemű német mozgalomban részt nem vettek és magukat magyaroknak vallották. 36 fő, akik apai ágon voltak németek. 18 fő, akik anyai ágon voltak németek. 15 fő, sem apai, sem anyai ágon nem volt német, (német családfő által örökbefogadott gyermek, házastársát önként követő férj v. feleség). 53 fő, aki nem érte el, vagy már túl volt a korhatáron. 163 fő, aki a Hűség mozgalom tagja volt.

Hazatért: 1945: 16 fő, 1946: 22 fő, 1947: 446 fő, 1949: 22 fő = 506 fő. Elhunyt: 53 fő.³⁷

A "málenkij robot" szörnyősége a mai napig él a deportáltak emlékei között. Különböző technikákkal óvják magukat a felidézés fájalmától: Vagy úgy, hogy igyekeztek, igyekeznek törölni az átélt borzalmakat, vagy legalábbis minél kevesebbre emlékezni. Többen rájuk kényszerített és/vagy önkéntes hallgatással temetik el magukban, maguknak fájalmukat, gyakran a legszűkebben vett család sem tudott az átélt szörnyőségekről. Mások a borzalmak nagyságát próbálják kisebbíteni, bagatellizálni. A visszaemlékezők között volt olyan is, aki szívesen beszélt emlékeiről, mint kora ifjúságának egyik hosszantartó, de jól végződő kalandjáról. Legyen erre példa Rau Sanyi bácsi története a szökése után történekről: *„Miután elfogtak bennünket egy kis cellába zártak külön-külön, feküdni nem lehetett benne. Minden nap egy héten keresztül megverték egy „kicsit”. Én igyekeztem a sor végére állni, addig hátha elfárad az őr.”*³⁸ Minden megnyilatkozó elmondta azonban, hogy lidérces álmaikban a mai napig felidéződnek életüknek a "málenkij robotban" töltött keserves időszakai.

³⁶ Körösi M. Vértes Jánosné interjú 94. o.

³⁷ Köhler J. 246. o. (Köhler Júlia adatai és a levéltári listák adatai gyakran nem egyeznek)

³⁸ Körösi M. Rau Sándor interjú 69. o.